

Рішення разової спеціалізованої вченої ради про присудження ступеня доктора філософії

Разова спеціалізована вчена рада Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України, місто Луцьк, прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії із галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія на підставі публічного захисту дисертації «Психологічні особливості прояву моральної травми під час воєнного конфлікту» 07 серпня 2023 року.

Козігора Марія Анатоліївна, народилася 4 серпня 1992 року у місті Луцьку. Освіта – вища. У 2014 році закінчила Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки та здобула кваліфікацію: освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліст зі спеціальності «Початкова освіта», професійна кваліфікація «організатор початкової освіти, вчитель початкової школи». У 2018 році закінчила Волинський національний університет імені Лесі Українки та здобула кваліфікацію: освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліст зі спеціальності «Психологія», професійна кваліфікація «психолог, викладач психології». Незаміжня. З 01 жовтня 2020 року навчається в аспірантурі Волинського національного університету імені Лесі Українки на денній формі навчання.

Дисертацію виконано у Волинському національному університеті імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України, місто Луцьк.

Науковий керівник: Засекіна Лариса Володимирівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та клінічної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 16 працях, з яких 5 статей, опубліковано у періодичних виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 2 статті у виданнях, що включені до наукометричної бази Scopus, 1 стаття в міжнародному періодичному виданні, 8 тез у збірниках матеріалів наукових конференцій.

1. Zasiiekina L., Pastryk T., Kozihora M., Fedotova T. & Zasiiekin S. Cognition,

Emotions, and Language in Front-Line Healthcare Workers: Clinical and Ethical Implications for Assessment Measures. *Psycholinguistics*. Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. 2021. Volume 30, Issue 1. Pp. 8–25 (Web of Science Core Collection (ESCI) and SCOPUS).

2. Zasiiekina L., Kokun O., Kozihora M., Fedotova T., Zhuravlova O. & Bojko M. A Concept Analysis of Moral Injury in Ukrainian National Guard Service Members' Narratives: A Clinical Case Study. *East European Journal of Psycholinguistics*. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University. 2022. Volume 9, Number 1. Pp. 296–314 (SCOPUS).

3. Козігора М. А. Концептуальні межі понять «стрес», «тривалий травматичний стрес», «посттравматичний стресовий розлад». *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, Будапешт, 2021. № IX (97). Вип. 246. С. 56–58.

4. Козігора М. А. Поняття тривалого травматичного стресу та контексти його застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Херсон. 2021. Вип. 4. С. 17–25.

5. Козігора М. А. Впровадження експериментальної програми з профілактики моральної травми у майбутніх вчителів під час воєнного стану. *Психологічні перспективи: наук. збірник*. Луцьк. 2022. Вип. 40. С. 38–50.

6. Засекіна Л. В., Козігора М. А. Крос-культурна адаптація та стандартизація шкали симптомів моральної травми. *Психологічні перспективи: наук. збірник*. Луцьк. 2022. Вип. 39. С. 139–152.

7. Засекіна Л. В., Козігора М. А. Впровадження когнітивно-поведінкової програми психологічної підтримки «Дорога до себе» для осіб із моральною травмою під час війни. *Теоретичні і прикладні проблеми психології і соціальної роботи: наук. збірник*. Сєвєродонецьк. 2022. № 1(57) 2022. Т. 2. С. 167–182.

8. Козігора М. А. Прояви симптомів моральної травми у військовослужбовців та цивільного населення під час війни. *Науковий вісник Херсонського державного університету: наук. збірник. Серія «Психологічні науки»*. Херсон. 2022. Вип. 2. С. 20–27.

Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам Кабінету Міністрів України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

У дискусії взяли участь голова і члени разової спеціалізованої вченої ради та присутні на захисті фахівці:

Гошовський Ярослав Олександрович, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки, голова ради, зауваження: 1. На слайді в діаграмах результатів емпіричного дослідження військовослужбовців та цивільного населення у Вас вказана шкала «самосуд». Проте в роботі йде мова про самоосуд. 2. Під час відповіді на запитання Ви використали поняття «військове населення», коректно було б ужити термін, який ви використовуєте в тексті дисертаційної роботи, а саме військовослужбовці.

Данилюк Іван Васильович, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри експериментальної та прикладної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, офіційний опонент, зауваження: 1. У дисертаційному дослідженні застосовуються зарубіжні тести, розроблені англійською мовою. Щодо деяких з них дисертантка вказує наявність адаптації, проте стосовно інших неясно, чи було здійснено їхню адаптацію, чи переклад з подальшим підрахунком психометричних властивостей. Це стосується клінічних шкал, як-от Опитувальник для визначення ступеня важкості депресії – Анкета здоров'я пацієнта, опитувальник для визначення генералізованої тривожності, Шкала психологічної резильєнтності. Внутрішня узгодженість останньої є хорошою (α Кронбаха = 0,76), проте на с. 93 замість символу « α » вказано « r », що означає кореляцію та є одруківкою. Якщо, наприклад, вищевказані тести мають високу очевидну валідність та не потребують стандартної процедури адаптації, на це варто вказати в тексті дисертаційної роботи. 2. Дані для дисертаційного дослідження збиралися для різних вибірок у різний період часу, проте висновки в роботі робляться доволі узагальнені, подекуди без уточнення про те, що їхня генералізація можлива,

проте має обмежений характер. Зокрема, доволі складно збагнути, на якій підставі авторкою робиться висновок щодо можливості використання україномовної адаптація методики, яка здійснювалась на цивільній вибірці, для перевірки гіпотез стосовно військових. Узагальнення, які пропонуються в дисертації, можуть дещо загрожувати інтерпретації отриманих даних. 3. В емпіричній частині дисертації не надається інформації про те, чи збиралися дані стосовно тривалості служби у досліджуваних-військових. Загалом, доволі складно виокремити релевантну інформацію про вибірку та групи дисертаційного дослідження, що свідчить про деякі питання до організації тексту. Досвід служби є додатковою змінною, яка може ускладнити інтерпретацію і так вельми об'ємних даних. Проте кількість часу, який людина служить у лавах ЗСУ, особливо під час повномасштабної війни (дехто має також досвід АТО/ООС, як, власне, і служби до 2014 року, а дехто – ні), а також змістовні характеристики воєнного досвіду, є надзвичайно важливими чинниками ймовірної моральної травми. 4. До дисертаційного дослідження є низка зауважень, які стосуються статистичної обробки даних. Одна з них, доволі суттєва, полягає в тому, що дисертантка обирає параметричні методи (як-то кореляція Пірсона), проте не надає свідчення про те, чи достатньо нормальним є розподіл змінних, і в який спосіб перевірялася нормальність розподілу. Інформація щодо асиметрії та ексцесу також не надається, хоча у Вступі сказано, що застосовуються описові статистики. Друге зауваження, менш суттєве, але важливе в перспективі, стосується перевірки внутрішньої узгодженості пунктів опитувальників. Омезі МакДональда (ω) часто надають перевагу перед альфою Кронбаха (α), оскільки вона не передбачає, що всі тестові пункти роблять однаковий внесок у загальну шкалу – умова, яка називається тау-еквівалентністю. Омега використовує факторний підхід, оцінюючи надійність окремих пунктів тесту, тоді як альфа надає єдиний коефіцієнт надійності. Це робить омегу точнішою, особливо для багатовимірних тестів, оскільки вона може розрізнити основний конструкт тесту та підконструкти. Крім того, омега враховує як випадкові, так і систематичні помилки у своїх розрахунках, забезпечуючи більш комплексну міру надійності порівняно з альфою, яка

враховує лиш випадкові помилки. Хоча альфа-критерій все ще можна обчислити, його припущення та обмеження роблять омегу точнішим і кращим вибором.

Савелюк Наталія Михайлівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, офіційний опонент, зауваження:

1. Емпірична частина роботи присвячена дослідженню специфіки переживання моральної травми в умовах війни у військовослужбовців і цивільного населення України. В той же час, у змісті теоретико-методологічного обґрунтування дисертаційного дослідження відсутні згадки хоча би про найбільш фундаментальні етичні концепції видатних українських мислителів, котрі творили у різні періоди становлення вітчизняної філософської думки (С. Оріховський, І. Вишенський, І. Гізель, Ф. Прокопович, Г. Кониський, Г. Сковорода, П. Юркевич та ін., зокрема, і сучасні філософи). Тим паче, що в основі програми психологічних інтервенцій для учасників бойових дій та їх сімей, розробленої авторкою, перебуває духовно-інтегрована когнітивно-процесуальна терапія; і, як відомо, ще з часів Київської Русі релігійність і духовність стали відмітними ознаками національного етичного вчення. Крім того, на наше переконання, відповідні покликання посилили б національну автентичність роботи в умовах виборювання українцями державної незалежності та ідентичності.
2. При обґрунтуванні методологічних засад дослідження, дисертантка наголошує на розумінні «моральної травми як похідної від неприйняттого вирішення етичної дилеми в руслі когнітивного підходу». Далі Козігора М.А. логічно зазначає, що для дослідження моральної травми в контексті прийняття рішень в етичних дилемах «стрижневою теорією» є саме теорія моральних суджень Л. Колберга (с. 80). Тому логічним кроком було би включення його моральних дилем до складу комплексу емпіричних методик. Так, доцільно, на нашу думку, порівняти специфіку та ймовірні статистично значущі відмінності проявів різних симптомів моральної травми у військового та цивільного населення України на трьох рівнях розвитку моральної свідомості особистості, обґрунтованих видатним дослідником: доконвенційному (доморальному), конвенційному та автономному.
3. Як було зазначено вище,

дисертантка провела коректну культурну адаптацію скороченої «Шкали для діагностики моральної травми військовий варіант» (Н. Koenig зі співавт.) таким чином, що отриманий україномовний варіант «MISS-M-SF» дає змогу здійснювати відповідну психодіагностику не тільки військовослужбовців, а і цивільного населення України назагал. Тому виникає питання: з якими додатковими дослідницькими цілями при психодіагностуванні студентів – учасників спецкурсу «Моральна травма: діагностика та профілактика у майбутніх учителів під час воєнного стану», використовувалася не ця адаптована методика, а питальник «Анкета моральної травми – версія для вчителя»?

4. Робота містить окремі технічні огріхи та синтаксичні неточності, які, проте, суттєво не спотворюють загальне розуміння її змісту.

Лазорко Ольга Валеріївна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та клінічної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки, рецензент, зауваження: 1. В підрозділі 1.1. авторка проводить розлогий теоретичний аналіз понять моралі та моральності з давніх часів до сучасних наукових поглядів, але сам підрозділ має назву «Теоретичний аналіз поняття моралі й моральності в психологічній літературі», яка звужує тим самим межі описаної феноменології означеного поняття. 2. Підрозділ 1.3. «Моральна травма та інші види психологічних травм: зіставний аналіз» присвячено визначенню відмінностей різних видів психологічних травм. Дисертантка описує моральну травму в контексті тривалого травматичного стресу в різних ситуаціях та для різних категорій населення. Тобто змістовно цей підрозділ більше стосується виокремлення контекстів моральної травми, а не як окремий вид психологічної травми. Тому, на нашу думку, дана назва підрозділу також не відповідає її змісту. 3. В цілому, на нашу думку, у теоретичному розділі бракує цілісної структурної моделі моральної травми, з описом основних компонентів з огляду на проведений ґрунтовний аналіз дефініції. 4. Підрозділ 2.1. «Методологічне забезпечення дослідження моральної травми під час воєнного конфлікту» також вимагає більш коректного формулювання та наповнення. По-перше, в обґрунтуванні методології дослідження авторка звужується до декількох теорій, що, на нашу думку, суттєво знижує

загальнонаукову значущість та універсальність застосування отриманих даних. Адже поняття «методологічне забезпечення» насамперед передбачає окреслення філософських положень та загальнонаукової методології, а не тільки методологічних досліджень в рамках вузьконаукової парадигми. По-друге, оскільки у підрозділі також описано перелік психодіагностичних методів дослідження моральної травми, було б більш логічно зазначити це у назві підрозділу: не тільки методологічне, але й методичне забезпечення емпіричного дослідження. Деякі формулювання викликають зауваження щодо некоректного вживання термінології як от «етичні дилеми як методологічні засади» (с.84) або «методологічний аспект дослідження» (с.84) тощо. Нелогічним видається у цьому ж підрозділі опис депресії та її симптоматики, а також поняття резильєнтності – незрозуміло, яке це має відношення до методологічних засад дослідження? 5. Викликає питання окреслення та вибір емпіричних індикаторів Марією Анатоліївною та яким чином вони співвідносяться з теоретичними положеннями концептуалізації поняття моральної травми. Даний аспект, на нашу думку, потребує уточнення та більш чіткого обґрунтування. 6. У підрозділі 2.3, авторка наводить низку наукових результатів дослідження моральної травми інших авторів, тоді як логіка викладу матеріалу передбачає опис результатів власного емпіричного дослідження, проведеного авторкою. Рекомендовано перенести дійсно важливий огляд сучасних досліджень моральної травми до першого розділу дисертації. 7. Виявлено деяку невідповідність у цитуваннях та списку літератури, низку граматичних та стилістичних неточностей, оформленні літературних джерел відповідно до вимог (наприклад, джерело 27).

Малімон Людмила Яківна, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та клінічної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки, рецензент, зауваження: 1. В теоретичному аналізі варто звернути увагу на певну «необережність» в узагальненні та визначенні окремих дифініцій, які є ключовими для розгляду моральної травми. Зокрема, широко розглянувши в першому розділі поняття моралі, опираючись на відомі підходи і дослідження, дисертантка робить необґрунтований висновок, що «мораль – це поведінка людини, яка диктується зовнішніми чинниками та

суспільством ...» (стор. 2, 36, 77), хоча в усіх визначеннях моралі виокремлює те, що «мораль – це норми... правила... цінності соціуму / суспільства, які через... моральні міркування... моральні судження... є регуляторами поведінки, викликають моральні емоції та формують моральне «Я» (стор. 34).

2. Опираючись на дослідження W. Fleming, який виокремлює різні типи етичних дилем, що виникають у військових під час війни, дисертантка наповнює їх власним змістом, сформульованим внаслідок якісного аналізу бесід із цивільним населенням під час надання онлайн психологічної допомоги в межах діяльності Українського центру психотравми при Волинському національному університеті імені Лесі Українки (табл. 2.1, стор. 82). Однак, чи є валідними такі результати, і

чи не потребують вони більш обґрунтованого підтвердження, зокрема застосування методів контент-аналізу автонаративів, аудіозаписів бесід і т. і.

3. Виникають питання щодо вибірки дослідження: - Сукупна вибірка була сформована із 350 осіб (191 військовослужбовець, 159 цивільних). Однак, у представленості демографічних даних вибірки (табл. 2.7, стор. 110) зазначена область військової служби (Волинська (240), Рівненська (101), Львівська (8), Хмельницька (1)), що охоплює усю вибірку (350 осіб), але ж цивільні (159 осіб) не перебувають на військовій службі? На рис. 2.2 продемонстровано «відмінності у показниках моральної травми та супутнього емоційного дистресу у військових» і також вказана сукупна вибірка, яка включає і цивільне населення (n=350). - За якими критеріями була сформована і ким саме була представлена вибірка цивільного населення, оскільки різні чинники (місце проживання та/чи його вимушена зміна, наявність близьких родичів, які воюють / загинули, наявність близьких родичів у країні-агресорі і т.і. могли суттєво вплинути на отримані результати)? - В таблиці демографічних даних вибірки вказано на наявність / відсутність попередньої родинної психотравми. Однак в роботі не відображено, як саме визначалася попередня родинна психотравма і яким чином її наявність враховувалася при аналізі емпіричних даних, оскільки рівень такої попередньої травматизації міг суттєво вплинути на прояв симптоматики моральної травми.

Результати відкритого голосування:

«за» – 5 членів ради

«проти» – 0 членів ради

«утримались» – 0 членів ради

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада Волинського національного університету імені Лесі Українки присуджує **Козігорі Марії Анатоліївни** ступінь доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Голова разової
спеціалізованої вченої ради

проф. Ярослав ГОШОВСЬКИЙ